

ÚJABB ÉSZREVÉTELEK ÉS GONDOLATOK A MAGYAR HELYESÍRÁS SZABÁLYAIRÓL

ÁGOSTON MIHÁLY

A magyar helyesírás szabályai-nak új kiadása készül, a tizenegyedik. Valószínűleg már 1982-ben meg is jelenik. Időszerű tehát fontolóra venni, hogy a jelenlegi (10.) változaton mit is kellene módosítani: bővíteni, összevonni, átfogalmazni, egyik-másik alapelvet kiemelni, kiterjeszteni rendszerbeli szerepét, egy-egy szabály tartalmán vagy csak példatárán változtatni stb.

A szabályzat módosítására vonatkozó észrevételeim, gondolataim első csoportját a *Híd* 1979. decemberi számában már elmondtam *Észrevételek, gondolatok helyesírásunk rendszeréről* cím alatt. Itt, a második részben a helyesírás rendszerét is érintő észrevételek szinte nem is szerepelnek, hanem inkább csak olyanok, melyek egyes meglevő, már módosított vagy hiányzó szabályokra vonatkoznak — ezért módosult a cím is.

Az Újabb észrevételek-ben vitás tételek sem igen akadnak, mert többnyire a nyilvánvaló elírások, pongyolaságok kiküszöbölése volt a célom. Ez persze nem zárja ki azt, hogy javasolataim jó része csak gondolatébresztő akarjon lenni, hiszen a Magyar Tudományos Akadémia Helyesírási Bizottsága ugyanazon kérdésekre ésszerűbb megoldásokat is találhat vagy esetleg talált is már.

Itt főleg a meglevő helyesírási rendszer alkalmasabbá, funkcióképesebbé tétele volt a célom. Az, hogy egyik-másik szabály szövege egyértelműbb, világosabb legyen, hogy a példák teljesebben megfeleljenek a szabálynak, sokoldalúbbak legyenek, s hogy egyik szabály ne álljon ellentmondásban a másik szabállyal.

Az egyes szabályokban főleg négy szempontnak kell megfelelni — ezeket a szempontokat vizsgáltam. Ezek tulajdonképpen egy-egy szabály alkotó tényezői:

1) a szabály tartalma: a javasolt írásmód mint cél (ez jó vagy nem jó; megvalósítható vagy nem, szabályozható vagy nem);

2) a szabály szövege, megfogalmazása (világos-e, egyértelmű-e, pontosan a tartalmat — célt — sugallja-e);

3) a szabály példái (mindegyik megfelel-e a tartalomnak s a szövegnek, eléggé változatosak-e, elegendőek-e a szabálytartalom teljes szemléltetésére);

4) a szabály összefüggése a többi szabállyal (nem fölösleges-e már, nincsen-e ellentmondásban másik szabállyal vagy a fejezet bevezetőjével, abba a fejezetbe való-e, nem kellene-e fölbontani több szabálylá vá vagy egyesíteni másikkal).

Oka van annak, hogy észrevételeim elsősorban nem rendszerbeli vonatkozásúak. Az az oka, hogy helyesírásunk rendszere lényegében jó: korszerű, igényes (alapos), nyelvünknek nagy részben megfelel. Még terjedelmében sincs túlméretezve. (Az egészen más kérdés, hogy a 11. kiadás tartalmát mégis úgy tervezik, hogy szintekre fogják osztani. Célszerű lenne azonban, hogy majd mindenkinek hozzáférhetővé tegyék az ortográfia megújult rendszerének bármelyik szintjét.)

Már az első részben (*Híd*) kifejtettem, hogy a szabályrendszer egyszerűségét nem kereshetjük abban, hogy minél szimplább, minél sekélyesebb legyen a szabályzat. Igaz, hogy bonyolultságánál fogva a túl részletes szabályrendszer nehezen alkalmazható. De a túl hiányos, a számos kérdést megkerülő, elhallgató írásrendszer még inkább életképtelen, mert gyakran nem ad választ arra, hogy hogyan írjunk valamit úgy, hogy az írás aránylag hitelesen tükrözze a mondanivalót, hogy az világos, egyértelmű és igaz legyen.

Mert nem a könnyen vagy nehezen megtanulható szabály a cél, hanem a közölnivaló hiteles rögzítése írásban. Nem a könnyű vagy nehéz szabályhoz keresünk leírnivalót, hanem fordítva: az adott vagy adandó leírnivalóhoz kerestetik a leírandóban rejtetten már predestinált szabály. Ezért az egyes szabályok mennyiségét, tartalmát nem a szabályzathoz viszonyítva mérlegelhetjük, hanem mai nyelvünkhöz viszonyítva, hogy majd az írásszabály kéznél legyen és megfeleljen a fogalmazónak, aki regényt, aktát, tanulmányt, újságot, tankönyvet ír, s megfeleljen az elolvasónak, aki meg akarja majd érteni ezeket az írásokat — többek között az írásszabályok ismerete révén.

A fogalmazó és az elolvasó szempontjából egyaránt fontos a szabály megléte mellett a szabály milyensége; ezért elsősorban azt vizsgáltam, hogy a meglévő szabály szövege megfelel-e a tartalomnak, világos-e és egyértelmű-e. Ugyanis a legtöbb észrevételem, elgondolásom nem arra irányul, hogy helyesírásunk szabályai megváltozzanak (különösen ilyenek az észrevételek és javaslatok ebben a második részben), hanem hogy a szabályok tartalma (ortográfiai célja) elérhetőbb, nyilvánvalóbb, alkalmazhatóbb legyen. (Logikus, hogy ami egészen új szabály lesz a tizenegyedik kiadásban, ezek a követelmények arra is ér-

vényesek lesznek.) — Persze, a már említett többi szabálytényező megvizsgálása sem hanyagolható el.

S most egy percre visszatérek ahhoz az állításomhoz, hogy helyesírásunk jelenlegi rendszere lényegében jó, sőt sohasem volt ennyire jó. Ez egyrészt arra kötelez bennünket, hogy ami jó benne, ami időálló, azt meg is kellene tartanunk. Magyarán mondva: semmit sem kellene csak az újítás kedvéért megváltoztatni. — Másrészt viszont az új kiadás megjelentetésének alkalma arra kötelez bennünket, hogy lehetőleg minden esélyes igazítást vegyünk fontolóra. Mégpedig most, ha már most látjuk, mi hiányzik, mi zavar bennünket, mik nehezítik, akadályozzák a helyes írást. Hogy öt-hat vagy tizenöt év múlva ne érezzük elmulasztott alkalomnak a mostanit. Csak legyünk óvatosak a beavatkozással (de nem bátortalanok, nem konzervatívok), mert a meglévő rendszer valóban rendszer, tehát olyan építmény, melyben egy-egy téglának szerves szerepe lehet, s ha elmozdítjuk, kicseréljük, ez a többiekre nézve hátrányos következményekkel járhat.

A maximális avatottságot e tekintetben joggal és okkal várjuk el a végső szót kimondó akadémiai Helyesírási Bizottságtól. A mi ügyünk is ez, mindannyiunké, akik magyarul írunk, olvasunk, de ügyünk ápolásában nem lényegtelenek a tapasztalatok, a szélesebb látókör, az előrelátás. Erre törekedjünk, amikor helyesírásunk rendszerét, szabályait kritikus szemmel vizsgáljuk mostanában! Erre törekedjenek lektoraink, akik a leírt mondat végleges alakját a legjobbra akarván javítani, az évek során sok értékes észrevételt gyűjthettek össze írásszabályainkra vonatkozólag. S erre törekedjenek most pedagógusaink is, akik dolgozatjavítás, helyesírás-tanítás közben ismerték föl (vagy vélték fölismerni) a szabályzat egyik-másik igazítandóját.

Jelenlegi írásom „A magyar helyesírás szabályai”-nak kb. százhusz szabályát érinti, ezenkívül huszonöt pontban foglalkozom a „Helyesírási és tipográfiai tanácsadó” újabb szabályaival, valamint tíz pontban a „Helyesírási tanácsadó szótár” anyagával. Az első részben más szabályokkal, más kérdésekkel foglalkoztam; az ott közzétett észrevételek összesen kilencven pontban érintik a fenti három forrást.

ÉSZREVÉTELEK A MAGYAR HELYESÍRÁS SZABÁLYAI-NAK EGYES PONTJÁIRA VONATKOZÓLAG

1) 6., 11. — A paronimák megkülönböztetése a kiejtésben is igen lényeges, ezért mindkét szabályt így kellene módosítani: „A magán-, illetve mássalhangzók tartamának jelölése és ejtésbeli világos megkülönböztetése fontos követelménye nyelvünknek. Sokszor tudniillik mást-mást jelent a szó a szerint, hogy rövid magán-, ill.

mássalhangzó van-e benne vagy hosszú: *borsot—borsót, irt—írt, örök—örök, tüzet—tűzet stb.*; *fedi—feddi, megy—meggy, tolat—tollat, néz—nézz, szelő—szellő stb.* — Az utóbbi példacsoportból ki kellene hagyni az olyan szópárokat, melyekben nemcsak tartameltérés a különbség: *eset—esett* (eset—esett), *len—lenn* (len—lenn).

2) 7., 12. — A két szabály kapcsán jelzem, hogy a gyakoribb közéleti régies írású családnevekből kb. százat fölvehetne az új kiadás a szótári részbe ejtésjelöléssel. Pl. *Kossuth* (kosút), *Weöres Sándor* (vörös), *Jósika Miklós* (jósika), *Batthyány Lajos* (battyányi) *Széchenyi István* (szécsényi). Mivel a helyesírás révén általában is hatunk a köznyelvi kiejtésre (egységesítőleg), ezt az alkalmat is meg kellene ragadni: egyidejűleg tanácsot adni a közismertebb közéleti személyek régies írású családnevének helyes írásmódjára is, ejtémódjára is.

3) 14. — Az ábécé szerepének megnevezésekor kimaradt a közvetlen cél: az ábécének nemcsak a szótárfélék „összeállításában van szerepe”, hanem a szótárfélék használatában még inkább, amikor konkrét helyen gyorsan akarunk megtalálni egy-egy címszót, ill. biztosan megállapítani, hogy a keresett címszó egyáltalán szerepel-e a szótárban. Tudniillik a szótárfélék használóinak is ismerniük kell a betűrendbe szedés szabályait, nemcsak az összeállítóknak.

4) 17. — Félreértések elkerülése végett itt is el kellene mondani, hogy az *a—á, e—é* nem rövid—hosszú változatai egymásnak, ugyanazon hangnak.

Továbbá: a betűpárok (a többi is) csak a betűrendbe szedés tekintetében „egyenlő értékűek”. Így kellene fogalmaznunk a szabály szövegét.

A rövid—hosszú magánhangzóknak különböző szavak felsorolásakor érdemes lenne a második oszlopban helyet keresni a *szelés* szónak (akár a *szelet* kihagyásával), azaz eldönteni, hogy a *széles* előtt van-e a helye. Ugyanígy jó példa lenne: *veres, verés, véres; csikós, csikos; stb.*

5) 25. — Minthogy a befejezett cselekvésű melléknévi igenév alakja eltérhet az ige múlt idejű alakjától (*írott—írt*), a félreértés elkerülése végett a szabályból el lehetne hagyni a beékelést („a múlt idő jelének írásával egyezően”).

6) 27. — A szenvedő ige ikes, a műveltető pedig iktelen, ezért a 27. szabályban nem utalhatunk megszorítás nélkül a 26.-ra: csak a *t* kettőzését illetően érvényes az utalás.

7) 29. — Nem eléggé egyértelmű az a szabály, mely szerint „magánhangzó után két *t*-vel, mássalhangzó után egy *t*-vel írjuk” a helyhatá-

rozóragot. Ugyanis nem a tövéig magánhangzójáról van szó, hanem a toldalékéről. A toldalék elé pedig gyakran tetszés szerint teszünk vagy nem teszünk magánhangzót; *Kaposvár+tott* v. *Kaposvár+t*. A szabály tehát e tekintetben semmi tanácsot nem ad: mikor legyen a toldalék csak *-t*, és mikor magánhangzós két *t* (*-ott*, *-ett*, *-ött*).

8) 31. — A *-szer* rag kihagyása zavart kelthet. Egyértelműbb lenne a szabály így: „A mennyiséghatározó ragja *-szor*, *-szer*, *-ször*: *nébányszor*, *sokszor*, *hétszer*, *kevészer*, *ötször*, *többször*. A ragok *o*, *ö* hangja mindig rövid.”

9) 32. — A *-kor* ragban főleg a *k*-val szokott baj lenni, ezért célszerű lenne így fogalmazni: „A *-kor* időhatározórag *k* hangja is, *o* hangja is rövid: *hat órákor*, *megérkezésekor*, *kettőkor*, *éjjelkor* stb.”

10) 56—57. — Annál konkrétabb (alkalmazhatóbb) ez a két szabály, minél teljesebb a példák felsorolása. Elképzelhető, hogy — a származékoktól eltekintve — teljes példatárat adunk a két szabályhoz.

11) 58. — A *hí*, *szí*, *ví* alakokról ma már nem lehet meg nem jegyeznünk, hogy *r* é g i e s e k.

12) 68. — Ez a szabály fölösleges, mert „A szóelemző (etimologikus) írásmód” című fejezetből egyszerűen máshová kell áttenni azoknak a jelenségeknek a tárgyalását, melyekben nem a szóelemek változatlan föltüntetése érvényesül a kiejtéssel szemben, vagyis ide csak azok tartoznak, melyekben ortográfiánk jelöletlenül hagyja a más-salhangzók kölcsönhatását.

13) 72. — A szabályból ki kellene hagyni a *gy+cs* hangkapcsolatot s az erre vonatkozó *jegycsalás*, *nagycsalád* példákat, mert köznyelvi kiejtésünk szerint itt csak zöngésségi részleges hasonulás következik be. Viszont föl kellene venni ide a *t+c*, *t+ty*, *d+gy* típusokat, mert ide tartoznak: *életcél* (éleccél), *két tyúk* (kéttyúk), *vadgyümölcs* (vagygyümölcs).

14) 73—78. — A szabályok tartalmáról föltétlenül el kell mondanunk, hogy csak a toldalékos szó belsejére vonatkozik, azaz a változások nem következnek be, ha ugyanezen hangkapcsolatok összetétel vagy szókapcsolat határán fordulnak elő. Pl. *hiányjel*, de: *anyja* (annya); *hogy jár*, de: *fogyjon* (fogyon); *eljön*, de: *éljen* (éjjjen); *mért jut*, de: *értjük* (értyük); *öt japán*, de: *botja* (bottyá); *vagyonjog*, de: *turbánja* (turbánnya); *hadjárat*, de: *padjára* (paggyára); *létszám*, de:

látszik (láccik); *hatsoros*, de: *multság* (mulaccság); stb. — Ez a különbségtétel igen fontos, mert gátat vethetünk vele a „haccsereg”, „léccám” ejtismódnak (*hadsereg*, ejtve: hatsereg; *létszám*, ejtve változatlan).

15) 78. — A *gy+sz*, *gy+s* szóbelseji hangkapcsolat csak zöngésségi részleges hasonulást eredményez a köznyelvi kiejtésben: *egyszer* (ëtycszër), *nagyság* (natyság) — ezért semmi esetre sem tartozik ide.

16) 79. — A mássalhangzó-rövidülés előfordulási esetei közül ki maradt a toldalékok határán bekövetkező típus: *jo+bb+ra*, *vád+l+ott+nak*, *keves+ell+né* stb.

Célszerű lenne a 79—81. szabály példáinak bal és jobb oldali oszlopait fölcserélni, tehát balról adni meg az írásmódot, s utána jobbról a kiejtést, mert a változás a kiejtésben következik be.

17) 81. — A hangkivetés szemléltetését szolgáló példák közül ki kellene hagyni kettőt, mert ezekben nem egyszerű hangkijetéssel tűnik el egy-egy hang. Ezek: *mondta*, *pénzsóvár*. Ezekben ugyanis erről van szó:

mondta: monnta: monta — a zöngésségi részleges hasonulást rövidülés követte
pénzsóvár: pénsz-sóvár: pénssovár: pénsóvár — zöngésségi részleges hasonulás, képzéshelyi teljes hasonulás, rövidülés.

Helyettük más példák kellenének, melyekben valódi hangkiesés szokott bekövetkezni: *domb mögött* (dommögött), *gondnok* (gonnok), *paraszt szokás* (parasszokás) stb.

18) 82. — Ez a szabály az egyszerűsítés elvéhez tartozik, nem ide.

19) 83. — Minthogy a szabályzat többször is utal a köznyelvi ejtismódra, a szabály végén meg lehetne említeni, hogy az egy némely származékában rövid *gy-t* ejtünk: *egyed*, *egyén*, *egyen-*, *egyetem*. valamint ezek további származékaiban: *egyedül*, *egyéniség*, *egyenlő*, *egyetem*, stb.

20) 89. — Mivel a szabály lezárt felsorolással jelzi, mikor ejtjük s mikor nem ejtjük a tövégi *h-t* a *céh*, *cseh* stb. szavakban, kérdéses maradt, hogy ejtjük e a *h-t* a birtokjel előtt: *csehé*, *céhé*, *dühé*, *juhé* stb. Nyilván úgy kellene fogalmazni, hogy ez se maradjon kérdés.

A másik példacsoportot időszerű lenne kibővíteni újabb (idegen) szavakkal: *doh*, *potroh* stb. és: *fellah*, *ajatollah*, *kazah*, *vlah* (e helyett: vlach).

21) 90. — „A szóelemek fonetikus írása” című teljes fejezet (90—115.) „A kiejtés szerinti (fonetikus) írásmód” című részbe való. Tehát az „Elhomályosult szóelemek” is (113—115.), „A névszóragok teljes hasonulása” is (107—112.), „A *t* végű igék” is (91—93.), „A *jön* ige” is (106.) stb.

22) 92. — A *t* végű, hosszú magánhangzós igék közül nemcsak a *lát* és a *bocsát*, *eszező*, hanem a *lót* is: ikerszós alakjában csupán (*lósson-fusson*).

23) 93. — Az *st*, *szt* végű igék fölszóító módját fölösleges ilyen bonyolultan magyarázni, meg nem is elvszerű. Tulajdonképpen ez történik: Az *st*, *szt* végű igék *t* véghangját a fölszóító módban kivetjük, s az igék ilyenkor *sz*, *s* végűekként viselkednek. Az *sz*-, *s*-hez kerül a *-d* személyrag (*osz+d*, *fes+d*; vö. *úszd*, *keresd*), ill. a módjeles alakban ezekhez hasonul a *j* módjel (*összad*, *összük*, *fes-sed*, *fessük*; vö. *ússzad*, *ússzük*, *keressed*, *keressük*).

24) 103. — Az *ll*-re végződő ikes vagy iktelen igék szabályából ajánlatos lenne kihagyni a következő szövegrészt: „bár a hosszú *l* magánhangzók közt a kiejtésben gyakran megrövidül”. — Ez a fogalmazás-mód ugyanis így könnyen azt a látszatot kelti, hogy a szabály legalizálni igyekszik az „álat”, „álomás”, „száloda” stb. ejtésmódot. Ezt nyelvművelésünk csak ejtési hibának tekintheti, mert az is.

25) 105. — Itt kellene fölhívni a figyelmet arra, hogy a magánhangzóra végződő igék *tő* végi magánhangzója általában hosszú marad toldalékoláskor is (*fő*: *főne*, *főtt*, *főjön*), de ha a *tő* *v*-vel bővül, rövidnek írjuk és ejtjük (*fövünk*, *fövés*, *fövetlen*, *fövő*).

26) 107—112. — „A névszóragok teljes hasonulása” című fejezetben változtatni kellene, hogy megfeleljen a fejezetcím a tartalmának. Tehát vagy a címen így: „A névszóragok jelölt teljes hasonulása”, vagy még inkább az kellene, hogy „Teljes (jelölt és jelöletlen) hasonulás a szavakban” címmel egy helyen mutatnánk be az igék és a névszók jelölt és jelöletlen teljes hasonulásos alakjait. De az még célszerűbb lenne, hogy a jelölt eseteket egyáltalán nem itt, hanem „A kiejtés szerinti (fonetikus) írásmód” című fejezetben tárgyalnánk. Itt „A szóelemző (etimologikus) írásmód” cím alatt maradnának a teljes hasonulás jelöletlen esetei. Ebben lenne logika.

A jelenlegi fejezetcím mindenesetre így alkalmatlan, mert (a) nemcsak a névszóragoknak van teljes hasonulása, (b) továbbá a teljes hasonulásnak itt csak a jelölt esetei szerepelnek (azok is részlegesen), míg a jelöletlenek hiányoznak mind. A főbb típusok áttekintésére nézzük meg az alábbi példákat!

AZ IGÉK ÉS A NÉVSZÓK TELJES HASONULÁSA

Jelölt esetek. — (A kiejtés szerinti írásmód-ba!)

<i>mos+ja:</i>	<i>mossa</i>
<i>néz+jük:</i>	<i>nézzük</i>
<i>úsz+jon:</i>	<i>ússzon</i>
<i>bot+val:</i>	<i>bottal</i>
<i>nagy+vá:</i>	<i>naggyá</i>
<i>az+ba:</i>	<i>abba</i>
<i>az+nyi:</i>	<i>annyi</i>
<i>az+féle:</i>	<i>afféle</i>

stb.

Jelöletlen esetek. — (A szóelemző írásmód-ba!)

<i>gyászzene</i>	(gyázzene)
<i>házzám</i>	(hásszám)
<i>tizenyolc</i>	(tizēn-nyolc)
<i>egészség</i>	(egésség)
<i>átcsomagol</i>	(áccsomagol)
<i>életcél</i>	(éleccél)
<i>hat tyúk</i>	(hattyúk)
<i>svéd gyufa</i>	(svéggyufa)
<i>hagyja</i>	(haggya)
<i>bátyjuk</i>	(báttyuk)
<i>anyja</i>	(annya)
<i>üljön</i>	(üjjön)

stb.

27) 111—112. — A két szabályt összevonhatjuk és konkrétábbá tehetjük azzal, hogy így fogalmazunk: „Az *az, ez; amaz, emez; ugyanaz, ugyanez; mindaz, mindez* névmások toldalékos (ragos, képzős, képzőszerű utótagú) alakjaiban jelölt teljes hasonulás következik be — a tárgyragos alakok kivételével —, hogyha a toldalék mássalhangzóval kezdődik. S ilyenkor a tövégi *z* hasonul a toldalék kezdő mássalhangzójához. Pl. *abba, abhoz, annak, akképp, arra, attól; annyi, akkora, abbeli, affajta, afféle*; stb. Az említett névmások *-val, -vel* ragos alakja kivételesen kétféleképpen hasonulhat: *avval, amavval* stb. vagy: *azzal, amazzal* stb. Az *addig, eddig* és összetett származékaik nem ide tartoznak, hanem az Elhomályosult szóelemek című fejezetbe.

28) 128. — A szabály második részében olyan példa szerepel, melyben az egyik sor (a mondatkezdő) nagybetűvel kezdődik, a másik kis-

betűvel. Vannak azonban versek, melyekben a mondat kezdetét sem jelöli nagybetű. A példa bevezető szövegét ezért egyértelműbben kellene megfogalmazni.

29) 147. — Mivel „A szóismétlések írása” című fejezetből (de az egész szabályzatból is) csak itt van szó a „megisméltelt igekötők” írásmódjáról, itt kellene elmondani a kötőszóval megisméltelt igekötők írásmódjára vonatkozó tanácsokat is. A szabályt tehát így bővíthetnénk új tartalomrészszel: „A kötőjelet akkor is megtartjuk, hogyha kötőszó ékelődik az igekötők közé: *át- meg átvizsgálja.*”

30) 149. — A *régestelen-régen* és a *végestelen-végig* példáknak nem felel meg a bevezető szövegük; ezek előtagja ugyanis nem „-s vagy -talan, -telen képzős”, hanem jelen van benne az -s képző is, a fosztóképző is.

31) 157. — Konkrétabb szöveg kell, mint amilyen a szabály utolsó mondata: „A rövidebb és már összetétellé vált kapcsolatokat egybeírjuk...” — Minél „rövidebb” kapcsolatról van szó? S ha összetétellé vált egy kapcsolat, azt egybeírjuk, akármilyen hosszú. A megmaradt kérdés: mikor tekintjük összetételnek?

32) 159. — „Egybeírjuk azonban ezeket...” Az így bevezetett felsorolás végére nem való a „stb.”. Vagy teljes felsorolást adunk tehát, vagy megmondjuk az „ezek” helyett, hogy miket értünk ide.

33) 161. — A szabály második részének példáiról nem azt kell elmondanunk, hogy „összetétellé” forrtak, mert azt úgyis tudjuk, ha már egybe kell őket írunk, hanem azt, hogy ezekben jelentésváltozás állott be: az új jelentés eltér a két szó jelentésének összegétől. Sőt még azt is el kell mondani, hogy ugyanezeket nem írjuk egybe eredeti jelentésükben: *síkra száll, szembe néz, elől járó, jóra való* stb. Az egybeírás okának ismerete nagyon is rátartozik a szabályzat használatára.

34) 166. — A szabály második felét át kellene fogalmazni. Azzal ugyanis semmit sem mondtunk, hogy a két szót csak akkor írjuk egybe, ha a két szó „összetétellé vált”. Honnan tudjuk, hogy összetétellé vált-e? Továbbá a „szókapcsolat” terminussal azt jelezzük, hogy két vagy több összetartozó szót nem írunk egybe. Nem kellene ezt használni az összetételnél is!

35) 167. — A szabálynak ugyanaz a fogalmazási hibája, mint az előzőnek: a melléknévi igenevet „csak az... összetétellé vált kapcsolatokban írjuk egybe a jelzett főnévvel”. Ez nem szabálytéma, hanem álta-

lános elv, s elég egyszer kimondani, hogy ami összetétellé vált, azt egybeírjuk. A szabályban itt nem arra kell választ adni, hogy az összetételt egybeírjuk-e, hanem hogy az összetartozó szavak mikor válnak összetétellé, azaz mikor tekintjük őket egybeírandónak. Ha erre nem adunk választ, a szabály fölösleges, mert nem mond semmit.

36) 169. — A szabálynak nincsenek konkrét fogódzói. Pl. „ha a kapcsolat rövidebb és megszokottabb...” — Minél rövidebb, és minél megszokottabb? Miután az anyagnévi jelzős szerkezet írásszabálya elkészült, és alkalmazható is (Helyesírási és tipográfiai tanácsadó 50. l. 15.; 66. l. 7.), a 169. szabály többi vonatkozását is bizonyára meg lehet fogalmazni konkrétan.

37) 170. — A szabály példái közé nem való néhány. Ilyen az *alapelv*, a *részletkérdés* — ezek előtagja ugyanis nem „melléknév”, és önálló szóként mindkettő szokott szerepelni. Viszont inkább idetartoznának az ilyenek: *álprobléma*, *étlap*, *támpont* stb., melyek előtagja *s z a b a d m o r f é m a k é n t* nem szokott szerepelni.

De az egész szabály egyébként is gyengének látszik. Ha már azt tudjuk, hogy valamely szó önállóan nem használatos, akkor magától értetődő, hogy egybe kell írni azzal a szóval, melyhez a mondatban tartozik.

38) 172. — „Egybeírjuk azonban... ha a kapcsolat már összetétellé vált...” Ezt szabály nélkül is tudjuk; nyilván nem ez a szabályszöveg kell ahhoz, hogy fölismerjük az idézett példákhoz hasonlókat. A szabálynak jeleznie kellene a két összetevő jelentésösszegén túl kialakult új jelentést (átvitt értelmet) mindhárom példában.

39) 174. — Ismét alkalmazhatatlan a szabály szövegének második része: „Az összetétellé vált jelölt kapcsolatokat azonban egybeírjuk...” Szabály nélkül is tudjuk, hogy ami összetétellé vált, azt egybeírjuk. Itt is a jelentésváltozás összerántó erejének említése maradt ki a szabályból.

40) 176. — A szabályt majd bizonyára úgy is át lehet fogalmazni, hogy legyen fogódzónk: melyek azok a határozós igék, amelyek „a gyakoribb használat következtében összeforrottak”. Jelenlegi megfogalmazásában a szabály nem eléggé világos. A gyakoriság mércéje szubjektív viszonyítás, nem pedig grammatikai kategória alapja, melyet szolid nyelvérzékkel föl lehet ismerni, azaz általa a szabályt alkalmazni lehet.

41) 180. — A számnévi előtagú kapcsolatok írásszabályához hasonlóan ezt a szabályt is konkrétabbá lehetne tenni. Így ugyanis tetszőle-

gesnek tűnhet annak eldöntése, hogy „a két szó szorosabb kapcsolatban van egymással, és az alakulat nem túlságosan hosszú”.

42) 184. — A szabály két példájának írásmódját a Helyesírási Bizottság 1960-ban módosította. Ez a *kilenc esztendei* és a *három kerekű*, melyeket az újabb határozat szerint egybeírva *kilenc esztendei* és *három kerekű* tekintünk.

43) 185. — A szabály és példái jók, s e szerint kellene helyesbítenni a számnévi előtagú kapcsolatok írásszabályát (Tipogr. 68. lap 14.), mely tévedésből általában számnevek-et említ t ő s z á m n e v e k helyett. — Egyébként ugyanez a hibája az AkH. 1954. 184.-nek is, s innen ered a Tipográfiai tanácsadó téves fogalmazása.

44) 196. — A „hosszabb kapcsolatok” helyett célszerűbb s elvszerűbb lenne „összetett számnevek”-et írunk: *tizenhatod magával*, de *kilencvenedmagával*. (Vö. számnévi előtagú szókapcsolatok, Tipogr. 68. l. 14.)

45) 206. — A *tegnapelőtt* és a *holnapután* nem „névutós főnév”, ezért a példákat bevezető mondatot másként kellene fogalmazni. És itt lehetne megemlíteni a *mindenekelőtt* és a *mindenekfelett* sajátos összetételeket is, melyek szintén névutós szerkezetből keletkeztek.

46) 223. — Nem pontos a szöveg. A „*Takács Dezsőné*” vagy a „*Takácsné*” nem a férj neve, hanem a feleségé! Egyértelmű lenne: „Az asszonynevekben a férj nevéből képzett elem és a leánykori név közé...”

47) 225. — A nagy kezdőbetű használata szempontjából a „*Dékány Elemér Kossuth-díjas*” példa megfelel a példát bevezető szövegnek és az előző példacsoportnak. A szabály utolsó példája azonban már eltér mindegyiktől, sőt a szabályszövegből sem következik egyenesen: ez értelmelő szerkezet, és az értelmező magában is birtokos szerkezet. S a „*Magyar Népköztársaság*” nem olyan értelemben tulajdonnév, mint a „*Kossuth*”.

48) 226. — A mai nyelvtani terminológiában már nem mondanánk „jelző”-nek a *Zrínyi*, a *költő* szerkezet utótagját. Ezért kevésbé illik ide ez a példa.

49) 229. — Nemcsak a ragokat írjuk egybe a személynevekkel, hanem pl. a birtokjelet is!

50) 232. — A „*hártyájánosok*” nem tévedésből van egybeírva, ezért ezt jelezni kellene éppúgy, mint a rosszálló nevek kis kezdőbetűjét.

51) 234. — A birtokos szerkezetet nemigen szoktuk jelzős szerkezetnek nevezni, az utóbbin általában mást értünk: minőség-, esetleg mennyiségjelzős szerkezetet. Ezért (és nemcsak ezért) a szabály szövegében „jelzős szerkezet” helyett „birtokos szerkezet” kellene nyilván, illetve ha valamelyiket valóban jelzős-nek tekintjük, azt külön kellene írni: *Himfy versszak, Zrínyi sor* (vö. *Varga család, Károlyi lányok*), de (mert birtokos szerkezet): *Kossuth-bankó, Petőfi-vers*.

52) 235. — A főnti okból (= mert nem birtokos szerkezetről van szó) külön kellene írni: *Kossuth díjas* (vö. *Kossuth Rádió, Árpád kori, Balassa strófás* (és ezt is persze: *Kossuth díj, Árpád kor, Balassa strófa*).

53) 238—41., 243—50., 259. — Az itt felsorolt névtípusok *-i* képzős melléknévi származékának írásmódját szabályonként rendszere-sen be kellene mutatni, mert az e célból összevont példacsoport (252—257.) hiányosabb is, kevésbé szemléletes is. Az alapalakjában bemutatottak közül pl. hiányzik az ilyenek *-i* képzős alakja: *Amerikai Egyesült Államok, Hegyalja, Nyárádmente, Fontainebleau, New Orleans, Rio de Janeiro, Rózsák tere, Volga—Don-csatorna*.

54) 239. — Ha elfogadottnak tekintjük „A földrajzi nevek és megjelölések írásának szabályai”-ban általánosan megkülönböztetett ország- és államneveket (Tipogr. 105—198. lap), akkor ezt a szabályt két részre kell osztani, és a második részben „országok neve” helyett államnevek-ről kell szólni, mert itt minden példa államnév.

55) 251. — Mivel a példákön kívül semmi nem jelzi, hogy csak magyar földrajzi nevekre vonatkozik a szabály, át kell fogalmazni így: „A magyar földrajzi nevekkel mindig egybeírjuk a ragokat és a birtokjelet.” Ezt a leszűkítést ugyanis sem a fejezetcímben, sem az alcímben nem találjuk meg. Viszont szükség van rá, mert ugyanezen alcím alatt idegen földrajzi nevek is szerepelnek, melyek között már lehetne néma betűvel végződő is. A birtokjelet ugyanitt szintén meg kell említeni, mert egybeírás tekintetében ugyanúgy viselkedik, mint a személy- és esetragok.

56) 254. — A „*Kossuth-hídi*” példa nem ide való a *Kossuth híd* és *Kossuth hídi* különírt (helyes) forma miatt.

57) 263. — Itt meg kell jegyeznünk, hogy az intézménynevekhez nemcsak a „ragokat” kapcsoljuk kötőjel nélkül, hanem a birtokjelet is — a kezdőbetűk megváltoztatása nélkül. S ezt így kellene megfogalmazni.

58) 268. — A közkeletű (megmagyarosodott írású) idegen közszavakban egyaránt át kellene írni a *cb*-t, *x*-et, és a *q*-t. (A megokolást lásd külön: „Észrevételek, gondolatok helyesírásunk rendszeréről”, 8. és 11. tétel — *Híd*, 1979. december.)

59) 275. — A *cb*-t és az *x*-et át kellene írunk itt is, az egyéb-
ként megmagyarosodott idegen közszavakban is. (Vö. *Híd*,
ugyanott.)

60) 279. — Itt és a 282-ben a „latin írású nyelvek” helyett „latin
betűs írású nyelvek”-et kellene írni.

61) 282. — A példák közötti Rio Grande del Norte mai
helyes alakja nyilván *Rio Grande*. (Lásd még ugyanezt a példát a 287.
szabályban is!)

62) 284. — A példák között *Gheorghiu-Dej* neve hibásan van föltün-
tetve.

63) 285—286. — Mindkét szabályban jelezni kellene, hogy arra az
esetre is vonatkozik a szabály, ha a kettőzött betű rövid mással-
hangzót jelöl. Tehát így: „amely rövid vagy hosszú mássalhangzót
jelölő kettőzött betűvel végződik.”

64) 294. — Nincs megokolva, honnan a két kivétel, s hon-
nan a hosszúság jelölése Sztalin nevében és a *-grad* utótagokban. Ha
nincs megfelelő oka, nem is kellene megtartani. Lenin nevének kivétele-
zettsége érthető, de ki is lehetett volna mondani, hogy a magyar ha-
gyomány így alakította ki; hagyományos írásmódúnak tekintjük,
akárcsak a *Leningrád* szót.

65) 305. — Hangsúlyozni kellene, hogy nemcsak a szavak
kiejtése dominál az átírásban, hanem inkább az orosz betűk
átlagos értéke. S hogy ahol már az oroszban sem fonetikus az írásmód,
ott úgy vesszük át a magyarba is, nem fonetikusán: *Merezskovszkij* (me-
reskofszkij), *Muszorgszkij* (muszorkszkij).

66) 307—308. — Az ógörög és újgörög szavak átírásá-
nak módjáról, a kettő különbségéről föltétlenül többet kellene elmondani.
Mit jelöl pl. a *cb* a krétai *Chaniá* helység nevében vagy a Szaloniki mel-
letti *Chalkidiki* helység nevében?

67) 310. — A szabályból ki kellene hagyni a második mon-
datot: „A családnév általában egy szótagos, az egyéni név egy vagy két
szótagos.” Ennek ugyanis semmi szerepe nincs a helyesírásban.

68) 313. — Nem itt, hanem új szabályként valahol a fejezetben foglalkozni kellene azzal a jelenséggel, hogy a kötőjelet tartalmazó összetételeket az összetételt jelölő kötőjelnél mindig elválaszthatjuk, nagykötőjelnél szintén. Ilyenkor a nagykötőjelet sohasem ismétljük meg az új sor elején, a kötőjelet pedig kizárólag csak helyesírási szótárban ismétljük meg, hogy a kötőjel állandó meglétét jelezzük. — A pusztán elválasztásra alkalmazott kötőjelet soha és sehol nem ismétljük meg a következő sor elején.

69) 327. — Vannak idegen összetett szavak, melyeknek utótagja külön is él nyelvünkben. Az ilyen szavak összetett voltát elválasztáskor tekintetbe kellene vennünk. Pl. *hektár*, *Antarktisz*. Jelenleg érvényes elválasztásuk: *hek-tár*, *An-tark-tisz* — de helyesebb lenne: *hekt-ár*, *Ant-ark-tisz*, mivel az *ár* és az *Arktisz* külön is él nyelvünkben. Az utóbbi módon választjuk el ezeket: *Jugo-szlávia*, *pravo-szláv*, *melo-dráma*; *vissz-ér*, *nyug-ág*; stb.

70) 330. — Mivel „az idegen nem összetett tulajdonneveket — beleértve a családneveket is — a magyar szótagolás szabályai szerint választjuk el”, erre az eljárásra bővebb magyarázat kellene némely esetben.

Egyes idegen szavakat (tulajdonneveket és közsavakat) az eredeti írásmód megtartása ellenére kétféleképpen ejtethünk helyesen, s így gyakran kétféle elválasztási mód is esedékes: az eredeti ejtőmód szerinti hangsoré és a magyarban hagyományossá vált és még meglevő magyaros ejtőmódú hangsoré. Pl. *Sienkiewicz* elválasztása a hagyományos ejtés szerint: *Si-en-ki-e-wicz* (sienkievics), míg az eredeti ejtés szerint: *Sienk-ie-wicz* (sjenkjevics). Másik példa: *Mickiewicz* — 1. *Mic-ki-e-wicz* (mickievics), 2. *Mick-ie-wicz* (mickjevics). Ha a magyar szótagolás szabályait követjük.

Kétféle ejtőmódra esélyes közismert idegen név igen sok van, s köztük számos olyan is, melynek ezért kétféle elválasztása is esélyes. Szükséges lenne tehát szabályban állást foglalni, hogy az eredeti vagy a hagyományos ejtőmód szerint választjuk el őket. Ez annál is inkább sürgős lenne, mert vannak idegen nevek magyar hagyományos ejtés nélkül is (a főnti típusok közül), mint pl. a szintén lengyel *Oswiecim* (osvjencsim), melynek szabályos elválasztása: *Osw-ie-cim*.

Ha nem is azonos okból, de fölmerül itt még egy kérdés az idegen nevek elválasztására vonatkozólag (vonatkozhat ez persze idegen közsavakra is). Az olaszban a *gli* betűcsoport jelöli a *lj* (vagy: *llj?*) palatális hangot, ill. hangkapcsolatot. Kérdés tehát, hogy hogyan választjuk el a *Togliatti* nevet az első szótag végén.

71) 331. — A szabály második fele föltétlenül javítandó. Az első részben szó van arról, hogy a régies kétjegyűek (*cz*, *gh*, *th*)

rövid mássalhangzót jelölnek. Ennek tudatosítására fokozottabb szükség van a következő részben, ahol az ugyancsak kétjegyű régies betűt azonos jegyek alkotják: ezek is rövid hangot jelölnek, de úgy választjuk el őket, mintha hosszú mássalhangzót jelölnének: *Bes-senyei*, *Des-sewffy*, *Kos-suth*; *Szell*: *Szél-lék*, *Papp*: *Pap-pot*, *Kiss*: *Kis-sével*; stb. — Erre több okból szükség van. Először is, mert ez az igazság. Továbbá ezzel a tudatosítással egyidejűleg megszilárdulhat az írásmód is, a helyes kiejtés is (ezzel a már gyakran hallható ejtésmóddal szemben: „bessenyei”, „kossut”, „vesselényi”, „kissék”, „pappot” stb.). (Vö. 333.)

72) 350. — Itt és egyebütt a tagmondat értékű „mondat” helyett mindig tagmondat-ot kellene írunk.

73) 358. — A két oldalról vesszők közé tett értelmező szemléltetésére nem alkalmas a három utolsó példa közül az első: „*Szép Hunyadi László, fiatal levente, öt pallossubintás fejét leütötte.*” Az értelmező ugyanis itt nem „beékelődött” valamely tagmondatba, hanem két tagmondat határán van, s az elsőhöz tartozik.

74) 361. — „A mondat élén levő indulatszó után rendszeren vesszőt teszünk.” Mivel indulatszó nemcsak a mondat élén állhat, ezt így kellene módosítani: „A mondatban levő indulatszót vesszővel választjuk el a mondat többi részétől.”

75) 394. — Ebben a megfogalmazásban a szabály tartalma elmosódik, nem konkrét. A mondatnak ezt a részét: „az előtag tulajdonnév” — ki kell bővítenünk az utótagra vonatkozó információval: „az utótag pedig közszo vagy képzőszerű utótag...”

76) 395. — Lazán van megfogalmazva a szabály. Nincs kijelölve ugyanis a kötőjel helye. Szólni kell a hármas csoportosításról, s arról, hogy egy-egy összetett számnévben egnél több kötőjel is kellhet.

77) 400. — A megszövegezésen módosítani kellene betoldással: „Ha a *-val*, *-vel* rag olyan családnévhez járul, amely rövid vagy hosszú mássalhangzót jelölő kettőzött betűvel végződik, a ragot hasonult formájában kötőjellel kapcsoljuk a névhez: *Papp-pal*, *Makk-kal* stb.

A szabály második mondata már tulajdonképpen másik szabályba tartozik, vagy pedig az első mondatot már ilyen értelemben is kellene megfogalmazni.

78) 405. — Itt (vagy másutt?) példán szemléltetni lehetne azt a tényt is, hogy néha a közvetlenül a kötőjel előtt álló jel nem felel meg a ki-

ejtett tövégződésnek, s ilyenkor a toldalékokot a hangzó szótesthez választjuk meg: 6 °C-ot (nem: -t), 3 m²-t (nem: -et), 1 m³-rel (nem: -nel, sem: -bel), 8 q-val (nem: kvintállal, azaz: q-lal) stb.

79) 410. — A *budapest*—*bécsi* példa mellé más altípusok is kellenének, olyanok, melyek szemléltetnék az elv különböző ortográfiai érvényesülését: *bécs*—*budapesti*, *monte-carlo*—*párizsi*, *párizs*—*monte-carlói*, *Los Angeles*—*tokiói*, *tokió*—*Los Angeles-i*, *champagne*—*bordeaux-i*, *bordeaux*—*champagne-i* stb.

80) 411. — Úgy tűnik, nem eléggé pontos az a meghatározás, hogy „két vagy több számnak olyan kapcsolatát, amellyel összetartozást vagy valamitől valameddig értelmet akarunk kifejezni, nagyköttőjellel írjuk.” A ‚valamitől valameddig’ jelentés kifejezése rendben van. De az „összetartozás” igen tág fogalom, s nem elég a nagyköttőjel használatának megokolására. Nagyjagosan összetartozik az 5-6, a 10-12 is, de nem nagyköttőjeles. S ugyanitt a kettőnél több szám kapcsolatát szemléltetni kellene, hogy a példa megfeleljen a szabálynak.

Így vagy úgy dönteni kellene arról is, hogy az 1953—54. évi írásmód mellett megfelel-e az 1953/54. évi megoldás is. Tudomásul kell vennünk, hogy a gyakorlatban ez is él; megszüntetése vagy vagylagos fölvétele egyaránt elképzelhető.

81) 420. — Ajánlatos lenne a szabályhoz több olyan példát gyűjteni, melyek helyes toldalékolása eltér a rövidített alak kiejtésével egyeztetett toldaléktól. Ilyen szemléletes példa a *l-t*, s ehhez kellene még több is: *cm²-rel*, *°C-kal*, *°C-os*, *DK-re*, *2 kg-onként*, *a Szabadság t.-en*...

82) 421. — A gyakran előforduló valódi rövidítések jegyzékét át kellene dolgozni. Pl. a szerbhorvát tévé gazdasági híreiben többször szerepel a *millió* és a *milliárd* rövidítése, s ennek nyomán a magyar adásban is. Ezek magyar rövidítésmódját ide föl lehetne venni többek között. S persze ebben a jegyzékben vannak innen elhagyhatók is, sőt némileg elavultak is (a *NB.* például).

A *q* a magyarban talán nem is tekinthető rövidítésnek, mivel *olvasata* nem a jelölt latin szó (*kvintál*), hanem „mázsa” vagy „métermázsa”. Viselkedése alapján inkább jel (szimbólum).

A jegyzékre nyilván föl kellene venni azoknak a pénzneveknek a magyar rövidítését, melyek magyar használata társadalmilag indokolt lehet: *Schilling*, *dinár*, *korona*, *lei*, *rubel*, *dollár* stb. A kérdés ugyanis: magyar szövegben ezeket hogyan rövidítjük egységesen?

Ahogy a *Dr.* vagy *dr.*, *ld.* vagy *id.* két alakban is szerepel, a többi

variálhatót is föl kellene tüntetni nem kevesebb okkal: *Pl. v. pl., Stb. v. stb., L. v. l.* (= lásd) és így tovább. Vannak tudniillik nem variálhatók is.

83) 424. — „Ha az ilyen alakulatokat köznévként használjuk...” Ehhez a megközelítéshez alkalmasabb lett volna ugyanazon mozaikszónak tulajdonnévi (nagybetűs) és köznévi (kisbetűs) alakjával szemléltetni. — Továbbá: a második kisbetűs példa túlmegy a szabályon, s a todalékolás módját is szemlélteti. Nem tudjuk meg azonban, hogy vajon az előző példát (*tszcs*) is kötőjel nélkül todalékoljuk-e. — Azt hiszem, célszerűbb lenne (a fonetikus leolvasott mozaikszók kivételével, mint amilyenek: *tévé, vécé, téesz, tébécé, ábécé*) a betűszókat és a szóösszevonásokat egyaránt kötőjellel todalékolni. A két kategória között ugyanis nem vonható meg a határ: vannak vegyes mozaikszók is, mint *pl. RÖLTEX, MAHART, OFOTÉRT*, melyekben mindkét rövidítésmód érvényesül.

84) 425. — Világosabb lesz a szabály, ha a névelő megválasztását a névelős alakulat ejtésének jelölésével is szemléltetjük, s csak utána állítjuk ezzel szembe a föloldott rövidítés névelővel való ellátásának módját. Tehát: „*az MTA* (az emtéa), de: *a Magyar Tudományos Akadémia*; *az MSZMP* (az emszempé), de: *a Magyar Szocialista Munkáspárt*; stb.”

85) 426. — A szabály példái igen jók, csupán az egyértelműséget lehetne növelni, ill. megszilárdítani egy csekély módosítással. Így a kevéssé avatott olvasó a todalékolt mozaikszó után zárójelbe tett szöveget esetleg olvasatnak nézheti. Ezért a zárójelbe az ugyancsak todalékolt, de már föloldott rövidítés elé kellene tenni esetenként a „de:” figyelmeztető szót, mely egyben a todalékolásmódok szembenállására is fölhívna időnként a figyelmet.

86) 427. — Nem indokolt az egyoldalúság, mely szerint csak vagy főleg „számjegyírást használunk” ezekben: „*du. 5 órakor*”, „*15 méter szövet*”, amikor ezeket betűkkel is írhatjuk: *délután öt órakor, tizenöt méter szövet*. — A szabályból ki kellene zárni ezt az ideérthető leszűkítést.

87) 428. — Ki kellene mondani, hogy római számmal tőszámnevet nem jelölünk, sőt a tőszámnév *-s* képzős származékát sem. Tehát a „*kocsis—kettő*” számjeggyel csak így helyes: *Kocsis—2 stb.*

88) 429. — A szabályzat összetételként jelöli a *többelemű, többjegyű, többtagú* szavakat, s ez rendjén is van (21., 233., 258., 263., 283., 287.).

Itt azonban nem kellett volna egybeírni a „*többjegyű*” szót, mert a szerkezet előtagjának szorosabb kapcsolata van az előtte álló „*ennél*” határozóval. Helyesen: *ennél több jegyű*. Azaz: (*ennél több*) + *jegyű* — vö. *szeretetreméltó*, de: *forró szeretetre méltó*.

89) 429. — Ugyanitt nemcsak az egész számok hármas csoportosítását kellett volna bemutatni, hanem a *tizedes számokét* is. Szemléltetni, hogy a tizedes vesszőtől jobbra hogyan csoportosítunk, s hogy a hármas csoportosítású, kétoldalú számokban van-e szóköz („*térköz*”) a tizedes vesszőnél. Tehát: *38 226,71* vagy másként?

90) 433. — A „*VIII. hó*” mellé vagy helyébe időszerű lenne odáírni: „*VIII. hónap*”, ahogyan az megfelel mai nyelvünknek.

ÉSZREVÉTELEK A HELYESÍRÁSI ÉS TIPOGRÁFIAI TANÁCSADÓ EGYES PONTJAIRA VONATKOZÓLAG

91) 18. oldal. — Ha már így megosztjuk a mozaikszókat, hogy vannak *tulajdonnéviek* és *köznéviek*, akkor a nem tulajdonnévi nagybetűsekkel tenni kellene valamit. (Ilyen pl. az *EKG*, ejtve: ekágé.) Vagy átírni őket kisbetűre, vagy külön számon tartani őket ilyenekként. Így az a látszata, hogy pl. az *EKG* szervezet vagy vállalat neve, nem pedig köznév. Minthogy a *TBC-t* is átírtuk a magyarban *tbc*-re és *tébécére*, a *TV-t* is *tv*-re, ill. *tévére*, az *EKG* így nem illik bele helyesírásunkba.

92) 31. oldal. — Az „*öcs*” helyett az *öcse* szótári alakot ajánlottam már az Észrevételekben (*Híd*), minthogy az következik összes személyragos alakjaiból (*öcsé+m*, *öcsé+d* stb.). Itteni szótári alakjait is e szerint kellene módosítani: *öcsét*, *öcsének*, *öcsével*, *öcsék* (nem pedig: *öcsöt*, *öcsnek*, *öccsel*, *öcsök*). — Vö. *nénét*, *bátyát*; *nénének*, *bátyának*; *nénével*, *bátyával*; *nénék*, *bátyák*. Az nem csoda, hogy ezeket kissé szokatlannak érezzük, hiszen szinte kizárólag *személyragos* alakjukban fordulnak elő nyelvünkben.

93) 32. oldal. — A „*Pluto* (bolygó)” nevet magyarosan (nem pedig „*latinos*”-an) kellene írunk, hogy írásmódja összhangban álljon a többi bolygó írásmódjával: *Szturnusz*, *Vénusz*, *Uránusz*, *Neptunusz*. Tehát helyesen: *Plutó* vagy *Plútó* — tekintet nélkül arra, hogy írásmódja így egybeesne más jelentésekével.

94) 47. oldal. — A *márkanév*ként használt gyártmány-, termék- és készítményelnevezések írásmódjának szabályát (lásd: gyógyszer-

alapanyag — gyógyszerkészítmény) sokoldalúan és világosan kell megfogalmazni, mert gyakran van rájuk szükségünk. Mindenféle márkára gondolok (háztartás, közlekedés, kozmetika, fototechnika, rádiók, magnetofonok, tévékészülékek stb.).

95) 48. oldal 7. — Az egybe- és különírás szabályát ugyanazon példán kellene szemléltetni, hacsak lehet. Pl.

— *nem csekély szeretetre méltó az olyan gyerek...*

— *de: nagyon szeretetreméltó az olyan gyerek...*

96) 48. oldal 9. és 10. — A 10. szabálynak a 49. lapra jutott második szakasza voltaképpen a 9.-hez tartozik, oda kellene áttenni. Semmi köze a 10. szabály első szakaszához, viszont egyenes folytatása a 9. szabály szövegének.

97) 51. oldal 19. — A „szocialista brigádmozgalom” utótagjának egybeírása sajtóhiba lehet, ugyanis a szöveg így egészen mást jelent, mint a „szocialista brigád mozgalom”.

98) 53. oldal 21. — „... (az) idegen tulajdon- és köznevekhez kötőjel nélkül kapcsoljuk a kiejtett alakjuknak megfelelő magyar ragokat...” A megfogalmazáson két változtatást is kellene végezni: 1. nemcsak köznevekről van szó, hanem idegen mellénevekről is, tehát „közszavak”-at kellene írni; 2. nemcsak ragokat tehetünk hozzájuk kötőjel nélkül, hanem némelyikhez többes jelet is, birtokjelet pedig mindegyikhez.

99) 54. oldal 28. — A „mondjuk” alaktani értéke — mondatmódosító szerepe ellenére — még nem homályosult el annyira, hogy módosítószóként, elválasztó vesszők nélkül írjuk mondatban. (Egészen más eset a „sajnos”.) Ezért ezt a szabályt módosítani kellene.

100) 57. oldal 41—43.; 72. oldal 30—31.; 246. oldal 3. — A mozaikszavak toldalékolásában rendezetlennek látszik az a kérdés, hogy mikor nem kell kötőjel a kisbetűs (köznévi) mozaikszó toldalékja elé. A HTT.-ban három helyen van erről szó elméletileg, és példákban több helyen a szótári részben. Vegyük sorra!

57. oldal 41—43. — A Helyesírási szabályok idevonatkozó része nem foglalkozik köznévi mozaikszavakkal.

72. oldal 30—31. — Két helyen is találunk tanácsot. A 30. pontban csak a betűszókról van szó (a szóösszevonásokról és a vegyesekről nincs!). E szerint kötőjellel kapcsoljuk hozzájuk a toldalékokat is (pl. *meó-hoz*, *meó-nál*), az összetételi utótagot is (pl. *meó-ellenőr*).

Az utóbbi helyen érdemes fölfigyelnünk két dologra is. Itt nincs szó arról, mi legyen azokkal a betűszókkal, melyeket az egyes betűk fone-

tikus leolvasásával ejtünk ki és így is írunk le: *téesz, tébécé, vécé, tévé, ábécé*. Az ilyenek is betűszók, de hozzájuk kötőjel nélkül kapcsoljuk a toldalékot is, az összetételi utótagot is: *tébécéértőzés* (38. oldal); *tévézík, tévézzenek* (uo.); *tévéíradó* (39. oldal); *tébécés, tébécések* (Helyesírási tanácsadó szótár); stb. — A másik dolog, amire föl kell figyelniünk az, hogy a 246. oldalon a *meó* kötőjel nélküli toldalékolására találunk példát és tanácsot: „*meós*”. Ez ellentmondásban áll a 72. oldalon bemutatott toldalékolással.

Nyilvánvaló, hogy a „betű szerint ejthető”-ket (246. oldal) nem kellene e tekintetben elkülöníteni a *tsz, vb* típusúaktól, vagyis hogy a betű szerint leolvashatókat e tekintetben egy kategóriába kell helyezni a betű szerint le nem olvashatókkal — miként ezt a Helyesírási Bizottság tette 1961. júniusában (72. oldal 30.). Viszont ezt a két altípust együtt kell — e tekintetben — szembeállítani a fonetikus olvasat szerint leírottakkal (*tévé, tébécé* stb.).

Ugyancsak a 72. oldalon a 31. szabály pontosabb és alkalmazhatóbb lenne, ha nem így kezdődne: „A betűszókhoz és szóösszevonásokhoz kötőjellel kapcsoljuk az összetételi tagokat”, hanem így: „A tulajdonnévi értéktű mozaikszavakhoz kötőjellel...” stb. Mert a példákban erről van szó, a köznévi mozaikszók az előző pont tárgyalja.

246. oldal 3. — „A rövidítések és mozaikszók írása” c. fejezetben nemcsak a *meó* betűszó vesz föl toldalékot kötőjel nélkül, hanem a *közért* szóösszevonás is. — Az rendjén van, hogy a két mozaikszótípus viselkedésében nincs különbség; nem is lenne tanácsos, mert a betűszók és szóösszevonások között elmosódik a határ: vannak vegyesek is. Kérdés azonban az, hogy vajon mindkettő *tévé* d é s b ő l kötőjel nélküli (így látszik a fentiek alapján), vagy pedig a 72. oldalon téves a szabály és a példatára.

A „betű szerint ejthető”-ket (246:3.) mindenesetre igen nehéz lesz megkülönböztetni a gyakorlatban a többi nem fonetikus leírottaktól! Inkább látszik célszerűnek a fonetikus leolvasásúak elkülönítése emezektől a következőképpen: *tv-ről, üb-ben, meó-val, közért-et* — vagy: *tévéről, übében, tébécs*.

101) 59. oldal 48. — Minthogy dátumban a nagyköötjel a ,valamitől valameddig’ jelentés jelölésére szolgál, a *p u s z t a i d ő h a t á r o k* ilyen jelölése célszerűtlennek és zavarónak hat: „1949. július 16—25. között”, valamint: „1949. július 25.—augusztus 19. között”. A ,valamik között’ jelentést érdemesebb lenne *n a g y k ö t ő j e l h e l y e t t* és kötőszóval vagy csak vesszővel jelölni (egyedül ez lenne indokolt és logikus): 1949. július 16. és 25. között vagy: 1949. július 16-a, 25-e között; továbbá: 1949. július 25-e és augusztus 19-e között.

102) 72. oldal 27. — A „*Liebknecht*” szó elválasztásakor a kötőjelet nem kellett volna megismételni a következő sor elején, mivel nincs rá ok! Nem a kötőjel állandó meglétét szemléltetjük, az elválasztás helyét pedig az elválasztással éppen jelezzük.

103) 75. oldal 21. — Másként kellene fogalmazni: a példák ből nem következik a szabály tartalma, ugyanis az *achát* és a *bauxit* (ejtsd: ahát, baukszit) nem „fonetikus” írású, azaz nem „a köznyelvi magyar kiejtés szerint” írjuk őket!

104) 116. oldal 3. — Az *ország, föld, alföld, part* szót nem írjuk egybe előtagjával, ha az tulajdonnév: *Arnhem-föld, VI. Frigyes-part*. Sőt ezek *-i* képzős származékában is megmarad nemcsak a kötőjel, hanem a nagy kezdőbetű is. A szövegnek tehát ez a része: „de más szavakkal is” — így módosítandó: „de más közszavakkal is”.

105) 130. oldal 44. — „A több köznévből alakuló államnevek elemeit... különírjuk egymástól...: *Csehszlovák Szocialista Köztársaság*...” Ebben és az összes többi példában (mind a tizenkettőben) csak egy-egy „köznév” van, a többi szó melléknév. Tehát a szabály kezdetén módosítani kellene, fölcserélve a „köznév” szót a „közszó”-val: „A több közszóból alakuló államnevek elemeit...” stb. Ez a hiba paronimikus elírásból keletkezhetett.

106) 142. oldal 24. — „*Csádi közt.-i* (= Csádi köztársasági)” — helyesen: „*csádi közt.-i* (= csádi köztársasági)”. A hiba elírásból eredhet, de föltétlenül zavart kelt, mert ellentmondásban áll egy másik szabállyal (130. oldal 44.).

107) 154. oldal 34. — „A kötőjellel kapcsolandó köznevek” közé, a „szigetcsoport” után, célszerű lenne fölvenni ezeket: *szigetek, szigetvilág*. Ezek a földrajzi köznevek léteznek már a gyakorlatban: *Fülp-szigetek, Maláj-szigetvilág* stb.

108) 157. oldal 37. — Meg kellene vizsgálni, hogy „Az egybeforandó többemű magyar nyelvű tájnevek” közé nem kellene-e fölvenni a *Muraköz* mellé a vele nem azonos jelentésű, de nálunk még jobban elterjedt „*Muravidék*”-et (e helyett: *Mura-vidék*).

109) 158. oldal. — A területnévi rövidítések jegyzékéről kimaradt a Jugoszláviára vonatkozó, noha a természetföldrajzi nevek között többször is szerepel. Pótolni kellene tehát a rövidítésjegyzéken is: *JUG Jugoszlávia*.

110) 172. oldal 12. — Az „Arab Emírségek” címszóhoz tartozó melléknév és népnév („*mn*, *nm*”) nem: „*arab emírségbeli*”, hanem: *arab emírségekbeli* (vö. egyesült államokbéli).

111) 196. oldal 3. bekezdés 1. mondat. — „Az ilyen alakulatok *-i* képzős származékait aszerint kezdjük kisbetűvel vagy nagybetűvel, illetőleg aszerint teszünk az *-i* képző elé kötőjelet vagy nem, hogy van-e a név és a névelő között kötőjel.” Ehhez kellene toldani: „illetve a kötőjeles összetett szó végén áll-e néma betű: *montceau-les-mines-i*”. Ez a tanács ugyan rejtve benne van a következő mondatban — „az *-i* képzőt a névhez az AkH. megfelelő szabályai (283., 289.) szerint kapcsoljuk . . .” —, de gyakorlatilag jobb az ilyesmit kimondani, mint burkoltan odaérteni.

112) 196. oldal utolsó bekezdés. — Itt és mindenütt a helyesírási szabályokban, amikor toldalékolásról van szó, nem célszerű az esélyes viselkedést leszűkíteni csupán az *-i* képzőre és a „ragok”-ra. Tudniillik a melléknévképzőkön és a „ragok”-on (személy- és esetragokon) kívül — ritkábban — egyéb toldalékokra is számíthatunk: a birtokjelre, a többes jelekre, esetleg valamely főnévképzőre stb. Ebben az értelemben, ezeket ki nem zárva kellene fogalmaznunk, hogyha ideértésük megfelel a szabálynak. Sőt ezt példákön is szemléltetni kellene.

113) 217. oldal 10.a. — Ebben a szakaszban két igazítanivaló is van, mindkettő tartalmi. „Bizonyos igekötők (főleg az egy szótagosak) ige mellett nem állhatnak önállóan határozószóként (pl. *át-, be-, el-, fel-, meg-* stb.). Ezekkel kapcsolatban csak arra kell vigyáznunk, hogy valóban az utánuk álló igéhez tartoznak-e, vagy az csak közbeékelődött valódi főigéjük elé; pl.: *befogja a lovat*, de: *be fogja hozni* (= behozni + fogja) . . .” stb. — 1. Az *elmegy, elszalad, elutazik* stb. mellett igenis állhat önállóan a *be, ki, föl, le*, s ezek éppen egy szótagosak. 2. A „*be fogja hozni*” szerkezetben éppúgy, mint a többi idesorolt példában az igekötő nem „*igé*”-hez tartozik, hanem igenévhez. E szerint kellene fogalmazni!

114) 241. oldal 2. — „... itt a *s ha lemaradnak* rész új főmondat, önálló gondolati egységet kezd...” Az idézetben belül kiemelt rész nem „főmondat”, hanem mellékmondat. — Helyesbítés végett a *ha lemaradnak* mellékmondatot ki lehetne hagyni ezzel az átalakítással: „... itt a *s* új főmondatot köt, önálló gondolati egységet kezd...” Vagy még egyenesebb kimondani: „... itt a *ha lemaradnak* mellékmondat már új főmondathoz, a rákövetkezőhöz tartozik, amelynek *s* kötőszava után ékelődött be.”

115) 286. oldal. — „Sor végére egy magánhangzós mondatkezdő szó (A, E, S stb.) általában nem kerülhet.” — Észrevétel: a „S” nem „egy magánhangzós” szó! Helyesen tehát: „Sor végére egy b e t ű s mondatkezdő szó (A, E, S stb.) általában nem kerülhet.”

ÉSZREVÉTELEK A HELYESÍRÁSI TANÁCSADÓ SZÓTÁR ANYAGÁRA VONATKOZÓLAG

116) A n e m e u r ó p a i n y e l v e k b ű l s z á r m a z ó n e v e k í r á s m ű d j á t b ű v e b b e n k e l l e n e s z e m l é l t e t n i p é l d á k o n. A p é l d a a n y a g b a ö s s z e k e l l e n e h a n g o l n i a f ő l d r a j z i n e v e k é s a s z e m é l y n e v e k í r á s m ű d j á t e g y m á s s a l. A s a j t ó b a n s e g y e b ű t t e l ő f o r d u l u g y a n i s, h o g y u g y a n a z o n n y e l v b ű l (i n d i a i, i n d o n é z, j a p á n s t b.) s z á r m a z ó m e g n e v e z é s e k k ö z ű l a f ő l d r a j z i n e v e t á t v e s s z ű k e r e d e t i í r á s m ű d j á b a n, a s z e m é l y n e v e t á t í r j u k. V a g y f o r d í t v a. N y i l v á n v a l ó, h o g y u g y a n a z a z o r t o g r á f i a i e l v v o n a t k o z i k e t e k i n t e t b e n u g y a n a z o n n y e l v m i n d e n f é l e t u l a j d o n n e v é n e k é s t u l a j d o n n e v í j e l l e g ű m e g n e v e z é s é n e k í r á s m ű d j á r a.

117) Az „*aludva* v. *alva*”, „*feküdv*e v. *fekve*” címszavak vagyalagsága kissé megtévesztő, mert nem egészen egyértékű párok-ról van szó, mint amilyen pl. a *könnyeden* v. *könnyedén*. Persze, elképzelhető, hogy az ilyen alakváltozatokat egy helyen szemléltetjük, de megfelelően külön-külön példába illesztve.

118) A HTSz.-ban igen fontos szerepük van az igeragozási mintáknak. Szükség lenne azonban olyan i k e s i g é k s z e m l é l t e t é s é r e i s, m e l y e k e t e l s ő (é s m á s o d i k) s z e m é l y b e n i k t e l e n ű l r a g o z u n k. P l. *megjelenik*, de: *megjelenek*, *megjelensz*. Sőt az ilyen megoszló típusokat a szótári részbe is föl lehetne venni.

119) 46. oldal. — „*Aral-tó... aral-tói* v. *-tavi*”. Helyesen: *Aral-tó... Aral-tói* v. *-tavi*; s ugyanígy javítva: *Balhas-tói* v. *-tavi*, *Bajkál-tói* v. *-tavi*, *Kaspi-tengeri* v. *Kaszpi-tengeri*, *Tajmir-félszigeti*.

120) 57. oldal. — Célszerű lenne következetesebben szemléltetni az e l v á l a s z t á s m ű d j á t a z o l y a n c í m s z a v a k u t á n, m e l y e k ö s s z e t e t t v o l t a a m a i á t l a g e m b e r s z á m á r a k e v é s b é s z e m b e t ű n ő. I l y e n p l. *azaz*, e l v.: *az-az*; s u g y a n í g y é r d e m e s l e t t v o l n a f ő l t ű n t e t n i a z ö s s z e t e t é l (é s e l v á l a s z t á s) h e l y é t e z e k b e n i s: *bornemissza*, *csalétek*, *csapágy*, *ebugatta*, *eddigelé*, *egyáltalán*, *egyelőre*, *együgyű*, *éhínség*, *ellenőr*, *esernyő*, *hónalj*, *lábikera*, *mindaz*, *mindeddig*, *mindegy*, *rabiga*, *sakkóra*, *sugárút*, *számadó*, *számúz*, *talpalávaló*, *véreb*, *zsibáru* stb.

121) 269. és 270. oldal. — Egészen téves a föltüntetett vagylagosság ezekben: „hajlik v. hajol” és „hajol v. hajlik”. Téves a társítás, mert két különböző igéről van szó! (Lásd ÉrtSz.: 1. *hajlik* 2. *hajol*.)

122) 582. oldal. — „Port Arthur (kínaiul *Lusun*)...” — Helyesen: 1. *Port Arthur* (az USA-ban), *Port Arthurban*, *Port Arthur-i* 2. *Port Artur* (Kínában) (kínaiul *Lusun*), *Port Arturban*, *Port Artur-i* (lásd Képes politikai és gazdasági világtalasz 1977).

123) 626. oldal. — A „se” címszó alatt nem világos az „egyse (fn)” jelentése, eredete, szerepe. Az ÉrtSz.-ban sincs rá magyarázat.

124) 735. oldal. — A „tovább” szófaji meghatározása és írásmódjának eldöntése nem látszik világosnak. Az ÉrtSz. szerint a *tovább* térben is lehet határozószó.

125) 817—827. oldal. — Az *-ók*, *-ők* feltételes módú tárgyas ragozási személyrag kihalóban van, helyette az alanyi ragozási *-ánk*, *-énk* ragpárt használjuk. Az igeragozási táblázatokban mégis jelen van a régies alak is, sőt következetesen az első helyen: *rónók* v. *rónánk*; *akar-nók* v. *akarnánk*; *adnók* v. *adnánk*; stb. Tekintetbe véve, hogy melyik alakváltozat a maibb, előbb, célszerű lenne a változatokat fordított sorrendben bemutatni: *rónánk* v. *rónók*; *akarnánk* v. *akar-nók*; *adnánk* v. *adnók*; *hordanánk* v. *hordanók*; *faragnánk* v. *faragnók*; *ábitánánk* v. *ábitánók*; *békítenénk* v. *békítenők* stb. Ha egyáltalán ide való ez a régies forma is.

Az Újabb észrevételek-ben árnyalatibb igazítanivalókkal is foglalkoztam, itt-ott átfogóbb kérdésekkel is. Mivel a jelenségek felsorolásában a szabályok, illetve a lapszámok rendjét követtem, a kisebb-nagyobb fajsúlyú észrevételek igen vegyesen kerülnek az olvasó elé. Szükség volt ehhez a sorrendhez ragaszkodnom azért is, hogy az idézett forrásokban majd könnyebben lehessen esetenként odalapozni a vizsgáltságához.

Sok észrevétel és elgondolás összegyűlt a két részben. Tudnunk kell azonban azt, hogy ezek nagy többsége nem a meglevő szabályok tartalmának megváltoztatására irányul, hanem csak használhatóságuk, logikusságuk növelését célozza. Ebben pedig nem lehet túl sokat tennünk, még eleget sem; és semmilyen fokon sem lehet vitás, hogy ezzel a céllal be kell avatkozni, akárhány szabályról van is szó. Mert a szabályzat igen nagy közönségnek készül, s jó lenne, ha majd megállná a helyét még az ezredfordulón is.

A sok jó és időálló szabály mellett vannak változtatni valók is, de

van számos olyan jól elképzelt szabály is, mely hamisan került a szabályzatba: kisebb-nagyobb belső ellentmondásokkal, zavarokkal. Ezen érdemes most változtatnunk, mert a helyesírás egésze — akárhogyan is készítjük vagy készítenénk — zárt rendszer, s egy-két hamis láncszem az egész rendszer működését akadályozhatja.

Remélem, hogy ez a két adalék (az Észrevételek és az Újabb észrevételek) egyrészt valamennyire fölkelte az olvasók érdeklődését helyesírásunk rendkívüli ügye iránt, és másokat is segítségre, de legalább fokozottabb éberségre buzdít, másrészt szerény anyagával hasznosan társul majd abba a gyűjtő, elemző, tervező folyamatba, mely a tizenegyedik kiadás előkészítése körül a Magyar Tudományos Akadémián avatott szakembereink közreműködése révén már korábban megindult, s bizonyára egy-két év múlva be is fejeződik.